

NAVRUZ HOLIDAY IS A GENERAL PUBLIC HOLIDAY

Farangiz Akhmedova

Researcher

Research Institute of Cultural Studies and Intangible Cultural Heritage
Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Navruz, Ahamonies, Baktriya, Kushon, tradition, zoroastrianism, Keyumars, Shahnameh, Persopolis, “Monuments left from ancient nations”, “Shahnameh” Sasanies, Persians, Parfiya, Iran.

Abstract: In this article comments are made about the East and The Center has commented on the ancient traditional holiday of people living in Asia about the history of Navruz and it The content of the holiday, traditions, the essence of the celebration and the role of the world today.

Received: 22.03.25

Accepted: 24.03.25

Published: 26.03.25

NAVRO‘Z BAYRAMI, UMUMXALQLAR BAYRAMI

Farangiz Axmedova

Tadqiqotchi

Madaniyatshunoslik va nomoddiy madaniy meros ilmiy-tadqiqot instituti
O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Navro‘z, Ahamoniylar, Baqtriya, Kushon, an‘ana, zardushtiylik, Keyumars, Shahnameh, Persopolis, “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar”, “Shohnoma”, sosoniylar, forslar, Parfiya, Eron.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sharq va Markaziy Osiyoda yashovchi xalqlarning eng qadimgi Navro‘z bayramining kelib chiqishi tarixi, Navro‘zning mazmuni, an‘analari, nishonlanish sanasining mohiyati va bugungi kunda jahon hamjamiyatida tutgan o‘rni haqida mulohazalar berilgan.

ПРАЗДНИК NAVRUZ - ОБЩИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПРАЗДНИК

Фарангиз Ахмедова

Исследователь

Научно-исследовательский институт культурологии и нематериального культурного наследия
Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Навруз, ахамани, Бактрия, Кушан, традиция, софик, Кеймары, “Писания оставшиеся от древних наций”, Сасани, персиан, Перфида, Иран.

Аннотация: В данной статье рассматривается история возникновения древнейшего праздника Навруз у народов Восточной и Центральной Азии, его содержание, традиции, суть даты празднования, а также его место в мировом сообществе сегодня.

Dunyodagi barcha xalqlarning, shuningdek O'rta Osiyo xalqlarining ham iqlimiy sharoitlardan kelib chiqib nishonlaydigan, xar mavsumiy, an'anaviy bayramlari, bayramlarning o'ziga xos urf-odatlar, an'analarilari mavjud bo'lib “Navruz” bayrami bunda alohida o'rin tutadi. Biz bilamizki O'zbek xalqi ham azaldan ko'klam bahor, yangilanish fasli kelishi bilan xar mart oyining 21-sanasi Navro'z bayramini nishonlaydi.

Navro'z bayramini nafaqat o'zbek xalqi, balki O'rta osiyo va yaqin Sharqning ko'pgina xalqlari milliy bayrami sifatida xar yili an'anaviy tarzda nishonlab kelishadi. Shu o'rinda aslida “Navro'z” qaysi xalqning milliy bayrami hisoblanadi degan savol tug'iladi. Xo'sh “Navro'z” ning kelib chiqishi qaysi davrdan boshlanadi, qayerdan kelib chiqqan va qanday paydo bo'lgan?

“Navro'z” Eron xalqining ham eng qadimiy va eng muhim bayrami hisoblanadi. Bir e'tibor beringa, Eron xalqining ham eng qadimiy bayramlaridan biri hisoblangan. Eron xalqi o'zi qachon kelib chiqqan? Eroniy (forscha: ایرانی مردمان, mardumhoyi eroniy) kelib chiqishi umumiy bo'lgan xalqlar.

Eroniy xalqlar Yevrosiyo qit'sidagi eng qadimiy xalqlar oilasidan biri hisoblanadi. Ushbu xalqlarning yuzaga kelishi, eramizdan avvalgi II-mingyillikka borib taqaladi. Eroniy xalqlar rivojlanishi va kichik sub-oilalarga bo'linishi qadimgi Baqtriya (hozirgi Avg'oniston, Tojikiston, O'zbekiston hududlari) hududida amalga oshgan. Eroniy xalqlarning umumiy soni taxminan 200 million. Hozirgi Tojikiston, Avg'oniston, O'zbekiston, Ozarbayjon, Turkiya, Rossiya, Pokiston, iroq, Suriya Gurjistonda hududlarida keng tarqalgan. Xo'sh bu nimani anglatadi? Eroniy xalqlar kelib chiqishi, eramizdan avvalgi II-mingyillikda Baqtriya va Marg'iyona (hozirgi shimoliy Avg'oniston va Pokiston va janubiy O'zbekiston va Tojikiston hududlari) hududida keng tarqalgan.[1] Ushbu hududlarda eron qabilalari kabi qadimgi turkiy xalqlar ham eroniy qabilalar bilan birga istiqomat qilgan va ularning urf-odat, an'analari, marosimlari ham bir-biriga hamohang amalga oshirilgan. Bundan biz bilishimiz mumkinki, hindo-eron kontinuumining inqirozga uchrab barham topishi bilan boshlangan. Ushbu inqiroz oqibatida, hindo-oriylar, mintaniylar va vujudga kelayotgan eroniy xalqlar bir-biridan jug'rofik va lingvistik tomondan uzoqlashib tarqoq holga kelgan. va shu bilan birga Navro'z bayrami ham va uning a'nanalari marosimlari va urf-odatlar ham butun markaziy osiyo xalqlariga singib ketib umum bayram bo'lib deyarli 20dan oshiq davlat xalqlariga hozirgi kungacha madaniy-ma'naviy xizmat qilib kelmoqda.

Navro‘z Zardushtiylik ta’limotida bahorning qish ustidan g‘alaba qozonish bayrami bo‘lib, zulmat ustidan yorug‘lik, o‘lim ustidan hayot va nafrat ustidan sevgi ramzi ham bo‘lgan.

Navro‘z, bahorning astronomik boshlanishi bilan boshlanadi. Bahorgi tengkunlik bo‘lib bu taxminan ikki hafta davom etadi, unda bolalar maktab ta’tilini o‘tkazadilar va kundalik ishlar to‘xtatiladi. Grigoriy taqvimiga ko‘ra, har yili 20/21 martga to‘g‘ri keladi.

Navro‘z Ahamoniylar imperiyasi davridan (miloddan avvalgi 550-330 yillar) bayram sifatida keng nishonlana boshlangan bo‘lib, u yerda qadimgi bayramlar Forsning tantanali poytaxti Persepolisda o‘tkazilgan. Fors mifologiyasiga ko‘ra, festivalning kelib chiqishi yangilanish va bahor kelishining ramzi bo‘lgan zargarlik aravasida osmon bo‘ylab parvoz qilgan afsonaviy podshoh bilan bog‘liq. Zardushtiylik an‘analaridan kelib chiqqan Navro‘z qayta tug‘ilish, yorug‘lik va hayotning zulmat ustidan g‘alaba qozonishi mavzularini aks ettiradi.[2]

Afsonalarda Qadimgi eroniylarning rivoyatlariga ko‘ra, Navro‘zni Jamshid va Keyumars kabi buyuk afsonaviy shaxslar yaratgan. Bu miflarda ham Navro‘zga bog‘liq bo‘lgan madaniy va ramziy qadriyatlar yana bir bor aks ettirilib, uni qayta tug‘ilish, farovonlik va birlik davri sifatida namoyon qiladi. Jamshid va Keyumars haqidagi rivoyatlarda ham Navro‘zning Eron shohligi, farovonligi va kosmik muvozanat bilan bog‘liqligi bor.

“Navro‘z” Ahamoniylar saltanati davrida keng nishonlangan, ammo Ahamoniylar bitiklarida Navro‘z haqidagi matnlar juda cheklangan. Biroq dalillar shuni ko‘rsatadiki, Navro‘z muhim bayram bo‘lgan. Bir nechta misollarni keltirish mumkin, lekin, ehtimol, eng muhimi, Buyuk Kir eramizdan avvalgi 538 yilda uni milliy bayram deb e’lon qilgani va bu Navro‘zning forslar uchun madaniy ahamiyatini belgilab bergani bo‘lgan. Asosiy tantanalar Doro I tomonidan Persepolisda o‘tkazilgan va bunga dalillar orasida miloddan avvalgi 416 yilgi oltin tanga ham bor.

Ba’zilar hatto Persepolis (Taxt-e Jamshid—Sheroz shahridan 50 km shimoli-sharqda joylashgan qadimgi Shahar) nomi bilan atalgan bu binoning qurilishi Navro‘z siyosiy madaniyati ostida Ahamoniylarga xos Navro‘z marosimlarini o‘tkazish bilan bog‘liq, deb ta’kidlaydilar.

Keyingi davr Parfiya va Sosoniylar sulolasi davri (milloddan avvalgi 3-7-asrlar)da yana ham tantanali tus olgan. Navro‘z bayrami yuksak darajada rivojlangan. Sosoniylarning bu davrida Navro‘z olti kun davom etgan bo‘lib, unda birinchi ikki kun umumiy, qolgan to‘rt kun ulug‘ va eksklyuziv nishonlangan.

Bahordan oldin, 25 kun oldin, yil hosilini hisoblash uchun qishloq xo‘jaligi kalendarining bir qismi sifatida don ekilgan. Bu amaliyotlar suvni chayqash, olov yoqish, sovg‘alar berish Hormizd II hukmronligi davri (mil avv303-309) da hosillar ko‘paytiriladi degan ma’noda nishonlangan. Bu urf-odatlar Navro‘zni tabiat va farovonlik bilan bog‘lab, Eron xalqining qishloq xo‘jaligiga asoslangan o‘tmishi va Eron hayotining tsiklik tabiatiga ishora qiladi.

Keyinchalik, arablar tomonidan Markaziy Osiyo 7-asrda zabt etilgandan so'ng, ba'zi arab bosqinchilari va keyingi hukmdorlar Navro'zni islom dinining ta'limotlari va bayramlariga qarshi bo'lgani uchun yo'q qilishga harakat qilishdi. Shunga qaramay, Navro'z Markaziy Osiyo xalqlarining madaniy va o'ziga xoslik tizimining funktsional tarkibiy qismi bo'lib qoldi. Avvaliga Navro'z katta soliqlar bilan og'ir bo'lgan bo'lsa, keyinchalik u qo'shimcha hurmatga sazovor bo'ldi va turli sulolalarning bir qismi bo'lib, dabdabali tantanalar, she'riy o'lponlar va rasmiy tadbirlar bilan keng tarqaldi.

Bundan tashqari, Navro'z nafaqat Saljuqiylar davrida, balki Forsning ma'muriy va hozirgi madaniy taqvimiga kiritilgan kalendar islohotlarining bir qismi hisoblangan.

Rudakiy Navro'zning Safaviylar davrida ham muhim bayram bo'lib qolganligini, shuningdek, mamlakatning yangilanishi va birligi ramzi bo'lganini aytib o'tgan. Ammo undan foydalanish dinga amal qilish foydasiga, foydasiz odatlardan voz kechishni istagan shia ruhoniylarining soyasida qoldi. Bu, aslida,

Navro'z Ahamoniylar saltanati davrida keng nishonlangan, ammo Ahamoniylar bitiklarida Navro'z haqidagi matnlar juda cheklangan. Biroq dalillar shuni ko'rsatadiki, Navro'z muhim bayram bo'lganligi haqida bir nechta misollarni keltirish mumkin, lekin, ehtimol, eng muhimi, Buyuk Kir eramizdan avvalgi 538 yilda uni milliy bayram deb e'lon qilgani va bu Navro'zning forslar uchun madaniy ahamiyatini belgilab bergani edi. Asosiy tantanalar Doro I tomonidan Persepolisda o'tkazilgan va bunga dalillar orasida miloddan avvalgi 416 yilgi oltin tanga ham bor.

Ba'zilar hatto Persepolis nomi bilan atalgan bu binoning qurilishi Navro'z siyosiy madaniyati ostida Ahamoniylarga xos Navro'z marosimlarini o'tkazish bilan bog'liq, deb ta'kidlaydilar.

Parfiya va Sosoniylar sulolasi davrida ko'proq bezatilgan. Navro'z bayrami yuksak darajada rivojlangan. Sosoniylarning bu davrida Navro'z olti kun davom etgan bo'lib, unda birinchi ikki kun umumiy, qolgan to'rt kun ulug' va eksklyuziv bo'lgan.[3]

Bahordan oldin, 25 kun oldin, yil hosilini hisoblash uchun qishloq xo'jaligi kalendarining bir qismi sifatida don ekilgan. Bu amaliyotlar suvni chayqash, olov yoqish, sovg'alar berish va Hormizd II kabi hukmdorlar tomonidan hosilni ko'paytiradigan sababni ham o'z ichiga olgan. Bu urf-odatlar Navro'zni tabiat va farovonlik bilan bog'lab, o'rta o'siyo xalqlarining qishloq xo'jaligiga asoslangan o'tmishi va ular hayotining tsiklik tabiatiga ishora qiladi.

2009-yildan beri Navro'z xalqlarning og'zaki va nomoddiy madaniy merosiga kiritilgan Festival. Uning asosiy maqsadi "tabiat bilan uyg'un hayotni tasdiqlash, konstruktiv mehnat va yangilanishning tabiiy tsikllari o'rtasidagi ajralmas bog'liqlikni anglash hamda hayotning tabiiy manbalariga ehtiyotkorlik va hurmat bilan munosabatda bo'lishdir". Birlashgan Millatlar

Tashkilotining Ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha tashkiloti (YUNESKO) ro'yxatiga kiritilishi.

“Navro‘z bayrami birgalikda va hamjihatlik qadriyatlarini nishonlash uchun festivalni Insoniyatning nomoddiy madaniy merosi Reprezentativ ro'yxatiga kiritish uchun nomzod qilib ko'rsatgan 12 davlatning shaxslari va xalqlarini birlashtiradi”.

barcha narsalarni yangilaymiz.

Navro‘z yangi yildan ko‘proqdir; aksincha, bu bayram, yangilangan hayot, umid, bahor va tabiat go‘zalligining abadiy lahzasidir. Uning ildizlari qadimgi fors an'alarida yotadi, lekin u diniy va madaniy yo‘nalishlarni qamrab oladi va butun dunyo bo‘ylab millionlab odamlarni minnatdorchilik, hamjihatlik va umidning umumiy qadriyatlarida birlashtiradi. Navro‘z bazi xalqlarda ramziy dasturxonidan tortib, shov-shuvli ijtimoiy va tashqi hodisalargacha, yangi boshlanishlar va tabiat bilan uyg‘un munosabatlar uchun umuminsoniy ehtiyojni ifodalaydi.

Navro‘z bayramining qachon vujudga kelgani yuqorida keltirib o‘tilgan qadimiy manbalardan shuni ko‘rsataadiki, u O‘rta Osiyo, Eron va Afg‘onistonda Ahamoniylar davrida (miloddan avvalgi VI asrlarda) keng tarqalgan.

Navro‘zni nishonlaydigan davlatlar qatoriga Eron, Afg‘oniston, Ozarbayjon, Iroq (kurdlar yashaydigan hududlar), Markaziy Osiyo (masalan, O‘zbekiston, Qozog‘iston) hamda Bolqon yarim orollari, Janubiy Osiyo va Yaqin Sharqning bir qismi kiradi.

Ko‘pchilik musulmonlar Navro‘zni, xususan, Eron va Markaziy Osiyoda diniy tadbir emas, balki madaniy bayram sifatida nishonlaydilar.

Navro‘z bayramini forslar, kurdlar, ozarbayjonlar, markaziy osiyoliklar va Yaqin Sharq, Bolqon va Janubiy Osiyodagi boshqa jamoalar nishonlaydi.

Navro‘z bayrami tarixiga ko‘ra, uning kelib chiqishi forslardir, qolganlar esa uni o‘ziga xos madaniy ahamiyatga ega bo‘lgan tarzda moslashgan deb ham e’tirof etiladi. Bu fikrlarga ma’lum bir asoslar bor hamda bir necha tarixiy manbalar mavjud.[4]

Xususan Beruniyning Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar” asarida shunday deydi: U kuni “Navro‘z” deb atalishining sababi shuki, Firdavsiyning (taxminan 934-1025) “Shohnoma” sida keltirishicha, Jamshid qadimgi eron podshohlaridan biri, u o‘z saltanati davrida anchagina taraqqiyparvar tadbirlar joriy etgan. Jumladan u davlat tuzgan, odamlarni tabaqalarga ajratgan, kiyim kiyishga o‘rgatgan, majusiylar dinini yangilagan va bu ish qilingan kun “Navro‘z” – “yangi kun” deb ataladi.[5]

Umar hayyom ham o‘zining “Navro‘znoma” asarida Navro‘z nishonlanishlari haqidagi rivoyatlarni podshoh Jamshid davriga taqaydi va shoh Qayumars qamal oyining birinchi kuni yil boshi deb hisoblansin deb farmon berganini ham eslatib o‘tadi.

Ammo Navro‘z faqatgina forslarning bayrami va bu bayramni qolgan xalqlar forslardan o‘zlashtirgan deyish unchalik ham to‘g‘ri fikr emas, chunki Eroniy xalqlardan ham ilgari Zardushtiylar Navro‘z bayramiga mansub bir nechta udum va an‘analarga rioya qilishganligini Avesto manbalaridan bilishimiz mumkin.

Navro‘z qachon va qanday paydo bo‘lishidan qat’iy nazar, ilmiy asoslanilib, o‘sha Qadim zamonlarda ham insoniyat koinot va tabiat qonuniyatlarini hisobga olgan holda joriy etgan. Shuningdek quyoshning hamal burjiga kirishi, kecha-kunduzning tenglashishi, tabiatning ko‘kalamzorlashishi—Navro‘z deb qabul qilingan. Bu dalillar Navro‘zning qadimdan tabiat va bahor bayrami bo‘lganini, xalq ma’naviyatining ajralmas tarkibiy qismi bo‘lganligini isbotlaydi. Bu kunni haligacha xalqlar yangilanish va yangi kun bayrami deya turli xil ko‘k taomlar pishirish, yangi libos kiyish, atroflarni tozalash va yaqin qarindoshlarni, qo‘ni-qoshnilarni yo‘qlash bilan nishonlashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. U.Qoraboyev. O‘zbek xalq bayramlari. T.: 2002
2. Abu Rayhon Beruniy. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorlik. Tanlangan asarlar. 1-tom, 254-255-bet.
3. Firdavsiy. Shohnoma (birinchi kitob) 1975, 67-bet.
4. Genkin O.M. Московские праздники. 1975. 45-bet.
5. Usmon Qoraboyev. Madaniyat masalalari. Davlat ilmiy nashriyoti. 2009.